

Hikmet Yurdu, Yıl: 3, S.5 (Ocak-Haziran 2010), ss. 19 - 40

Dil, Önerme ve Gerçeklik I : -Wittgenstein Bağlamında Bir Değerlendirme-

Doç. Dr. Hüseyin Subhi Erdem

İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü Başkanı
serdem46@hotmail.com

ÖZET

Anlam, insanın varlık nedeninin başında gelen itkidir. Anlamlandırma, dil, zihin ve nesne üçgeninde cereyan eder. Düşünce tarihi, pek çok düşünürün anlamlandırma işleminde nasıl bir çözümleme ortaya koyduğuna tanıklık eder. Anlamın çerçevesi, varoluşu temellendirmeye yakından alakalıdır. Varlığın hakikati de dil-varlık ilişkisinde anlam evreniyle ortaya çıkar. Varlığın hakikatine ilişkin dilin konumu ve sınırı tartışmanın niteliğini belirler.

Bu makale dil, düşünce ve nesne çerçevesinde gerçekliğin mantıksal statüsünü Wittgenstein bağlamında tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anlam, Wittgenstein, Dil, Varoluş, Kant, Resim Kuramı, Önerme, Totoloji, Hakikat

ABSTRACT

Language, Proposition And Truth -I:

-An Assessment in Wittgensteinian Perspective-

Meaning is the leading impulse of the cause of human existence. Giving meaning occurs in the triangle of language, intellect and object. History of thought bears witness to how various thinkers produced analysis in the operation of giving meaning. The framework of the meaning is closely connected with grounding the existence. The truth of existence arises in the relationship of language and existence with the meaning universe. The status and the frontier of language with respect to the truth of existence determines the feature of the discussion.

This paper discusses, in the framework of thought and object, the logical status of truth in a Wittgensteinian perspective.

Key Words: Meaning, Wittgenstein, language, existence, Kant, Picture Theory, Proposition, Tautology, Truth

Giriş

İnsanın yaşadığı evrenin farkına varması, şeylerin niçin öyle olduklarını anlamak istemesi, vazgeçilmez bir tutku ve merak unsuru olmuştur. Buna bağlı olarak “bir şeyin ne ise o olması açısından bilmek”

başka bir ifade ile yakînî¹ elde etmek" onun için mutluluğa erişmenin zirvesini oluşturmuştur².

Düşünmenin konu edildiği zamandan beri, yakînî bilgiyi elde etme çabasında, karşılaşılan temel sorunlardan birisi varlık ile düşünce" arasındaki ilişki, diğeri de "düşünce ile dil" arasındaki ilişki olmuştur. Bunlardan ikincisi birincisine bağlı olarak ortaya çıkmış olsa da, daha az önemli olduğu söylenemez. Çünkü düşünce kendisini lisanla, lisan da kendisini ses veya yazı ile dışa vurur. Ses ile çıkan şey, zihindeki izlere, bir anlamda tasavvurlara delalet eder. Yazılan şey de sesle çıkan şeye delalet eder. İnsan düşüncesi toplum içerisinde fikir ve duyguların kelimelerle naklinden doğmuştur. Bilgi alışverişinde yegâne vasıtalarından biri olan dil ile düşüncenin kuralları sıkı sıkıya birbirine bağlıdır.

Dil bir yandan bize düşüncemiz için gerekli olan malzemeyi sağlarken, diğer yandan duyu organlarımız vasıtasıyla kavradıklarımızı, yani sübjektif olanı, dışımızdaki eşya ile yani objektif olanla sıkıca birbirine bağlar. Bu anlamda dil, duyularla algılanan şeylerden zihinde meydana gelen tasavvurların (kavramların) ağızdan çıkan, kulakla işitilen, bir anlamda maddi temsilcisidir³.

Dilin bu konumunu şöyle de açıklayabiliriz: Dil, insan duygu ve düşüncelerini açıklama, bildirişimde bulunma imkânı sağlayan sesli göstergeler sistemidir⁴. Dilin bildirişsel araç olmasını A. Martinet, şöyle tanımlamaktadır: "Bir dil, insan deneyiminin her toplulukta anlamsal bir içerik ve sessel bir anlatımla donanmış birimler, yani anlam birimler biçiminde çözümlenmesini sağlayan bir bildirişim aracıdır"⁵. Dildeki yaratıcılık, insanın daha önce duymadığı sonsuz sayıda cümleyi anlama ve üretme yeteneğidir. Bu yetenek, bağımsız sözdizimi yapısının varlığına

¹ Yakînî: Kesin, kat'i olarak bilme.

² A. Bingöl, "Türk Mantıkçılarındaki Mantık ve Dil", *Seminer Dergisi*, Yıl: 1986, sayı: 4, s. 191.

³ Bingöl, *a.g.e.*, s. 192.

⁴ Zeynel Kıran, *Dilbilim Akımları*, Yabancı Diller Kitap ve Yayın Merkezi, Ankara., 1986, s. 19-20.

⁵ A. Martinet, *Elements de Linguistique générale*, Paris, Colin 1970, s. 20. Krş. A. Martinet, *İşlevsel Genel Dilbilim*, Çev., Berke Vardar, Multilingual, 1998, İstanbul, s. 28.

sıkı sıkıya bağlıdır. Birbirinden ayrı çok sayıda birleşimler ancak bu yolla gerçekleşebilirler. Bu durumda insan dili her türlü duruma uyabilir⁶.

Her dilin kendi içinde içkin sistem (background linguistic system) yani gramer sadece fikirleri ifade etmek için bir iletici araç olmakla kalmaz; bunun yanında, dil kendi kendine fikir şekillendirir. Kişinin düşünme faaliyeti, algılarının analizi, fikir dağarcığında taşıdıklarının sentezi için bir program ve rehber sağlar. Fikirlerin meydana gelişi tamamen rasyonel, bağımsız bir süreç değil, fakat belirli bir gramerin parçasıdır ve gramerler-arası farklılıklar az olabildiği gibi çok da olabilir⁷.

Dilin bu yapısal özelliği üzerine çokça değinide bulunulmuştur ama dil ile davranış arasındaki ilişki pek açık bir şekilde serimlenmemiştir. Ancak dilin etkisinin incelenmesi ve bu konudaki araştırmalar yüzyılımızda büyük ilgi alanı olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda Nermi Uygur: "Dilin güçlü etkisi kültür varlığının her yanında kendini duyurur: Toplum, din, edebiyat, tarih, eğitim gibi kültürün her yöresi en iç öğelerine dek zorunlulukla dilin damgasını taşır. Yönü amacı, kapsamı başarısı ne olursa olsun, insanın yürüdüğü görünür görünmez tüm yollar dilden geçer. Dil, çepeçevre insan var oluşunun ana koşuludur"⁸ der.

Dünyayı bilmenin ancak ve ancak dil vasıtasıyla olabileceğini, varolmanın koşulunun da içinde yaşadığımız dünyayı bilmeye olduğuna dikkat çeken Uygur, bu dünyaya ilişkin tanıdık nesnelere tutun, bize en yabancı görünen olaylara varıncaya dek, bilgi diye belirlediğimiz her şeyi, bu belirleyişimiz sonradan yanlış çıksa bile, hep dille başardığımızı ifade eder. "Dil sadece nesnelere bilmemizi sağlamaz. Bunun yanında başkalarını da, kendimizi de ancak dile getirdiğimiz ölçüde gün ışığına çıkarabiliriz"⁹. Bu durum, dil-varlık ilişkisini ve insanın yaşadığı nesnelere ve sübjektif çevrenin algılanmasında dilin fonksiyonuna işaret etmektedir. Uygur, dil ve düşünce ilişkisinde, dilin sınırı ile düşünmenin sınırı

⁶ Martinet, *a.g.e.*, 22.

⁷ B. L. Whorf, "Science and Linguistic" *Technological Review*, sayı: 44, 1940, s. 229-30.

⁸ Nermi Uygur, *Dilin Gücü*, Kabcacı Yay., İstanbul, 4.baskı, 1994, s. 9.

⁹ Uygur, *a.g.e.*, s. 30.

arasında olabilen bir örtüşmeyi çözümleninin oldukça zor olduğuna dikkat çeker. Bu çeşitten karmaşık soruları bir çırpıda çözebilmek zordur. Dil olmadan düşünülemez, yani sözcükler ortamından ötede hiçbir düşünceyi ortaya koyamayız, somut kılamayız. Dil düşünceyi, düşünce de dili yoğurur. O halde dil ile düşünce arasında bir ayrılmazlık söz konusudur. Buna göre, günlük düşünceler, bilim öncesindeki düşünce ürünleri, hatta bazı bilimsel doğrular bütün bunların ortaya çıktığı dillerin derin damgasını taşımaktadır. Örneğin Almanca'da *Geist* sözcüğü pek çok şeyi, örneğin, akıl, zekâ, anlayış, can, ruh, cisimsel olmayan anlamlı varlık, töz, ister kişisel ister toplumsal olsun kültür gibi anlam evrenlerini ifade eder. "*Geist* derken bir Alman, çoğunlukla bunların hepsini birden göz önünde bulundurur. Almanca bilmeyenlerin bu sözcükle karşılaştıklarında bu sözcüğe yükledikleri anlam bu kadar detaylı mıdır? Buradan şöyle bir sonuca ulaşılabilir: Neleri düşüneceğimizi, daha biz düşünmeden önce ortaklaşa dilimiz düşünmüştür. Aslında neyi nasıl düşüneceğimi bana dilim buyurur, düşünme yazgım dilimdir. Düşünmenin yürüdüğü yol dilimin çizdiği yoldur. Onun için düşünen herkes bu düşünmelerinde yansıyan dünya görüşünü konuştuğu dilden devşirmiştir"¹⁰. Dil ile düşünce ya da dünya arasında ayrıştırılamaz bağıntı Wittgenstein'in dilin imkânına yönelik çözümlenelerini ve vardığı sonuçları irdelemeyi gerekli kılmaktadır.

Wittgenstein Düşüncesinde Dil'in Konumu

Wittgenstein: "Dilimin sınırları dünyamın sınırları demektir"¹¹. "Sınır o halde yalnızca dilin içinde çizilebilecektir ve sınırın ötesinde kalan basitçe anlamsız olacaktır"¹² ifadesiyle dil ve gerçeklik ilişkisinde, insanın varlık sferiyle olan bağlamını dil ile sınırlandırır. Bu sınırlandırmayı somut bir göstergeye indirgemek için o, "Bir önermenin dünyayı yansıtması için önermedeki adlar ile dünyadaki nesnelere arasında birebir tekabülîyetin/karşılıklılığın yanında, önermeye içsel olan ve içindeki ad-

¹⁰ Uygur, a.g.e., s. 138-139.

¹¹ Ambrose A. And Lazerowitz M., *Essay in the Unknown Wittgenstein*, Newyork, Prometheus Books, 1984, s. 223.

¹² Ambrose and Lazerowitz, *Necessity and Language*, London, Croom Helm Publishers Ltd, 1985, s. 252.

ları ilişkiye sokan yapı ile dünyadaki nesnelere oluşturdukları olgu durumuna içsel olan ve onları ilişkiye sokan yapı arasında, bu ilişkiye sokma biçimleri bakımından bir tekabülîyet bulunması gerekir"¹³ diyor. Anlamı olanaklı kılan bu iki yapının aynılığıdır; aslında anlam bu yapının kendisidir; dilin dünyaya bitişmesini sağlayan nokta, bu aynılık noktasıdır. Bu açıklamayı şöyle şematize etmek mümkündür:

fact (olgu)...dünya	dünya-----dil
obje...state of affair (şey durum)	olgu durumu-----önerme
isimöge önerme	şey durumu----öge önerme
önerme.....dil	obje-----isim

Bu yaklaşım, insan-evren ilişkisinde objektivizme yönelişi ortaya çıkarırken yine insan-evren ilişkisinde insanın sübjektif yönünün ihmal edildiğine dair kuşku günde getirmektedir. Özellikle dil-dünya sınırlamasında dünyanın duyu-algı çerçevesinde gözlenmesi insanı sonuçta doyurucu açıklamalara götürmemektedir. Wittgenstein, sözünü ettiğimiz bu tür eleştirilere yanıt niteliğinde insan varlığını ilgilendiren diğer ilgi alanlarını ve gerçeklikleri bu tablonun dışında tutar. Örneğin, etik, estetik ve din alanıyla ilgili var olanları "aşkınlık" sahasına gönderir. Wittgenstein'e göre: "etik aşkınlıktır, olgular üzerinde değildir" oysa Wittgenstein, dilin gerçek işlevinin olguları betimlemek olduğunu vurgular: "Doğru olabiliyorsa doğru, olamıyorsa yanlış ama yine de anlamlı olarak betimlemek: dil temelde budur"¹⁴. Wittgenstein bu yaklaşımını pekiştirmek için "Dünya olan biten her şeydir" derken olguların dışındaki gerçeklikler için "üzerinde konuşulmayan konusunda susmalıdır" der. Bu yaklaşım, düşünce tarihinde modern zamanlara etkisi büyük olan "metafiziğin elenmesi" ve duyulur dünyanın sınırlandırılması, "dil sınırlarının dünyanın sınırlarını belirlemesi" yargısı dinî dil gerçeğini göz önüne aldığımızda yine bir problem alanı oluşturmaktadır.

Bütün varlık alanının dilin içinden görülebilmesi yeni bir değerlendirilme olabilir. Ancak yukarıda gerek Whorf ve gerekse Wittgenstein ve

¹³ Bkz. A.C.Grayling, *Wittgenstein*, Oxford, Oxford University Press, 1988, s.29.

¹⁴ Bryan Magee, *Yeni Düşün Adamları*, MEB Yay., İstanbul, 1979, s. 141-142.

aynı düzlemde konuşan Uygur'un dile yükledikleri sınırları ele alırsak, dilin nesnel dünyanın bütün boyutlarıyla açıklanmasına yetenekli olduğu sonucunu çıkarırız. Burada dilin böyle bir yeteneğinin olması, dilin sınırladığı ya da açıkladığı varlık sferinin niteliğini de göz önünde bulundurmanız gerektiğini yani linguistik bir alandan ontolojik bir bakış açısına kaymamızı zorunlu kılmaktadır. Peki dilin bütün kabiliyetleri bu kadar mıdır? Şayet dili bu sınırlar içinde tutarsak insana yaşadığı dünyayı darlaştırmış olmaz mıyız?

İmdi Wittgenstein'in çözümlenmeleri bağlamında, dilin devasa yayımında önemli yer sahibi olan "din dili"nin konumuna da bakmak gerekecektir. Din dili gündelik yaşamda kişinin ilgi alanında önemli pay sahibi olan ve söylem payı çok olan bir olguya işaret eder. Wittgenstein'in analizinde değerlendirme dışı tutulan dilin bu boyutunun irdelenmesi dil'in gerçekliğini kavramada yardımcı bir faktör olacaktır. Bu bağlamda sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için öncelikle, dilin kabiliyetlerini ortaya koymamız gerekecektir. Çünkü Wittgenstein'in *Tractatus*'ta sergilediği yönelimin aşkınlık alanına itelediği ve dünyadaki olgusal alandan ayırdığı dinin kendi realitesi ve din realitesinin insani dil bağlamında kendini ifade etmesinin imkânı, bizi böyle bir çabaya yönlendirmektedir. Zira dini dil ya da bu dilin felsefi bağlamdaki ifadesi olan teolojik dil, - özellikle bizim burada esas aldığımız ilahi kaynaklı dinler çerçevesinde vahiy ifadelerine dayanmaktadır. Bu en azından, üç semavi din için böyledir. İlahiyat sahasındaki çalışmalar "vahyî dil" bağlamında İslamî (Kur'anî) söylemin salt vahiy olduğunu vurgularken tarihsel süreçte de kanıtlanmış bir gerçeğe işaret etmektedirler.

Wittgenstein "dilimin sınırları dünyanın sınırlarıdır" derken, dil ile dünya arasında ontolojik anlamda ayrılmaz bir ilişki kurmaktadır. Şayet bu önermeyi kendimize çıkış noktası olarak alırsak, mademki, herhangi bir dilin sınırları dünyanın da sınırlarıdır, o halde, her dil, kendine bir sınırlı dünya çizmiş olur. Bu dünya insan dili ile belirleniyorsa, Wittgenstein'in bakış açısıyla olgusal bir dünyadır ve sonuçta insanın imkânlarını kısıtlayan çok dar bir dünya ile karşı karşıyayız demektir.

Buna karşın “din dili”nin işaret ettiği evreni kavrayabilmek için, bu dilin pratikte yansıdığı alanları iyi tespit etmemiz gerekmektedir. Öncelikle dilin, kabiliyet gücünün belirlediği, nesnel dünyayı tanımlayabilme, farkında olabilme ve açıklama özelliğinden yola çıkarak şöyle bir problem alanına geçilebilir: Dini dil’in tanımladığı varlık alanı ve bu varlık alanının açıklanmasının imkânı nasıl olmaktadır? Temelde insanın, öznesi olmadığı, öznesi Tanrı olan bir söylemin uzandığı alanların boyutu ne olmalı? Yahut böyle bir problem alanına girmeden Wittgenstein’in yöntemiyle bu alanı –Tanrısal söylemi-olgusal önermeler içine hapsedip “dil sınırlarının” dışına mı çıkarmak gerekir? Doğrusu bu tür girişim pek çok vukufiyetsizliği bünyesinde barındıran acımasızlık olur. Kaldı ki, vahiy dili kendi içinde dinamik bir evren resmetmektedir. Bu çizilen evren resmi, düşünce tarihi boyunca varlık hakkındaki tüm spekülasyonları üsteleyen daha yetkin bir varlık alanını kuşatan bir evren görüntüsü sunmaktadır. İçinde nesnel dünyanın yer aldığı varlığa kuşatıcı bir bakış söz konusudur. Bu durum bizi, tarihsel bir paradoksal vaziyetle karşı karşıya getirmekte ve bir anlamda problem, tümünden ontolojiyi ilgilendiren metafiziksel bir boyut kazanmaktadır. Düşünce tarihi boyunca karşımıza çıkan “varlık nedir?” “mahiyeti nasıldır?” vb. sorulara dönmüş oluruz. Belki de Wittgenstein ve takipçileri teolojik dili, olgusal evrenin dışına iterken bu paradokstan kurtulmak istemiş olmalıdır. Fakat bu paradoksal durum, varlığın mahiyetine tam nüfuz etmedikçe yinelenerek karşımıza çıkacaktır.

Bu durumu David Hume’un serimlediği “dinler tarihi kuramıyla açıklayalım. Hume, insanlık tarihinde dini yapılanmanın politeist ve monoteist yapılanma arasında, sarkacın gel-gitleri gibi gidip geldiği şekilde bir kurgulanma görüntüsü verdiğini ortaya atar. “Çeşitli tanrılar, aracı tanrılar ve bunların yeryüzündeki misyonerleri, kısacası ruhban sınıfı bu ilk dini tablonun karakteristiklerini oluşturmuştur. Paganizm denilen bu aşamadan, sarkacın öbür ucundaki monoteist dinler aşamasına geçilir. Bu salınım politeizmden, monoteizme; monoteizmden, politeizme olmak

üzere sürer gider"¹⁵. Buna benzer bir durum düşünce tarihinde de metafiziğin kabulü ya da dışlanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yeniçağ öncesinde metafizikle, geniş bir varlık alanının betimlenmesi mümkün kılınır. Metafiziğin ifade gücüne binaen Suruş: "Metafizik evren değil ilimdir ve bu bütün dünyalara ait bir ilmi ifade eder. Duyularla kavranabilen maddi dünya da buna dâhildir. Metafizik ve bilim, bunlar birbirine karşıt olmayan paralel bilgilerdir. Metafizik meseleler ne bilim karşıtıdır ne de sadece bu dünyadaki varlıklara ait olmak zorundadır" der.¹⁶ Konuyla ilgili olarak İbn-i Sina'nın *Şifa* adlı eserinde şöyle bir açıklama vardır:

"Bu ilme hem doğa öncesinin bilgisi denilebilir hem de doğa sonrasının bilgisi. Doğa öncesi terimiyle kastedilen doğadan üstün bir evren ya da doğadan ötesi değildir. Doğa ötesiyle kastedilen, yüce bir hedefe yönelen bir bilgidir. Bununla varlığın bütününe bakılmaktadır"¹⁷. Varlığa ilişkin bu tür bir bütüncül bakış, modern zamanlarda insanı tatmin etmeyen bir bakış açısı olmuştur. Bu bağlamda Gellner, "İnsanın kendi dışındaki kaynaklara -din gibi- Tanrı'ya, geleneğe başvurmadan salt kendi yetenekleri ile kendisini ve içinde yaşadığı evreni tanımlayabileceği anlayışı, modern dünyanın hâkim imajını oluşturmaktadır"¹⁸ şeklinde bir açıklamada bulunur. Bu anlayış "toplumlar, kurumlar, akıl ve bilimle belirlenirse insanlar daha mutlu ve onurlu yaşayabilir" iddiasına dayanmaktadır.

"Modern toplum hem bireyi, hem de kutsal olanı, kendi kendini denetleyen ve kendi kendini düzenleyen bir toplumsal sistem adına saf dışı bırakır"¹⁹. Bu durumu düşünce tarihi içinde rasyonelleşme çığırıyla daha iyi gözleyebiliriz. Düşünce tarihindeki önemli kırılma noktalarından biri olan Ortaçağ sonrasında Descartes'le kendini belirginleştiren bu yö-

¹⁵David Hume, *Natural History of Religion*, Oxford 1976, bahseden, Ernest Gellner, *Muslim Society*, Cambridge University Press, 1981, s. 7-16.

¹⁶A. Surûş, *İlim ve Felsefeye Giriş*, Endişe Yay., İstanbul, 1990, s. 52

¹⁷Bkz., İbn-i Sina, *Kitab al-Şifa, Metafizik I*, Çev., Ekrem Demirli- Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 2-5.

¹⁸Ernest Gellner, *Legitimation of Belief*, Cambridge University Press, 1974, s. 184- 187.

¹⁹ Antony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Çev., Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yay., İst., 1994, s. 42.

nelim, yukarıda boyutlarını vermeye çalıştığımız metafizik kurgulamayı ve evren-varlık açıklamasını yepyeni bir alanın içine almıştır. Modernitenin önemli dayanaklarından biri olarak kabul ettiğimiz Descartes'ın ünlü "cogito ergo sum" ifadesi bu yeni algı ve varlığa bakışın önemli bir formülasyonu olarak görünmektedir. Çünkü "öznenin mutlak referans noktası olarak alınması ve kendi dışındaki dünyayı kendisinden itibaren anlamlandırmasıyla" modern felsefe, kozmolojiyi (varlığı) değil, "ben" in bilgisini merkeze almıştır. Düşünen "ben" kendi içine dönmekte ve kendisi üzerine düşünmektedir. Bu, düşüncenin kendi üzerine (reflexion) katlanmasıdır. Modern düşünce tarihi bir bakıma bu kendi üzerine düşünmenin serüvenidir.

Bu süreçte Kant önemli bir kilometre taşıdır. Kant, selefi Hume'un düşüncesinde bilginin kendileri aracılığıyla verilmiş olanın ötesine geçtiğimiz öznel ilkeleri içerdiğini açıkça görmüştü. Fakat bu ilkeler, ona göre, yalnızca insan doğasının ilkeleriydi. Tasarımlarımızla ilişkili olan psikolojik çağrışım ilkeleriydi. Kant sorunu şu şekilde dönüştürür: Bir doğa biçimlendirecek şekilde bize sunulmuş olan şey, tasarımlarımızın akışını yöneten ilkelerle, aynı türden ilkelere zorunlu olarak uymak durumundadır. Kant'ın "Kopenikus'çu Devrim" diye adlandırdığı şeyin temel düşüncesi şudur: Özne ile nesne arasındaki uyum düşüncesinin (nihai uyum) yerine, nesnenin özneye zorunlu bağlılığı ilkesini koymak. Buradaki temel buluş, bilgi yetisinin yasakoyucu olduğudur ya da açıkçası, bilgi yetisinde yasa koyan bir şeyin olduğudur. Böylece akılsal varlık yeni güçleri olduğunu fark eder²⁰.

Kant'ın algıladığı ve anlatmaya çalıştığı varlık âlemi, insan merkezli, insanın olanaklarının irdelenmesi ve sorgulanmasına dayalı bir evrendir. Dolayısıyla metafizik sözcüğüne Kant'ın yüklediği anlam "Kurgusal Metafizik" olmuştur. Kant bu ayrımla bir reform önermekteydi. O, insan düşüncesinin alanı ve sınırlarına ilişkin derinlemesine bir eleştirel incelemenin büyük kurgusal metafizik dizgelerin bir hiç üzerinde temel-

²⁰ Bkz. Gilles Deleuze, *Kant'ın Eleştirel Felsefesi*, Çev., Taylan Altuğ, Payel Yay. İstanbul, 1995., s. 50-52.

lendirildiklerini göreceğine inanıyordu. Kurgusal metafizikçi, insan düşünce ve deney dünyasını dışarıdan görebilir ve bu dünyayı daha geniş bir dizgeye yerleştiren bir kitap yazabilir. Ancak Kant'a göre, bu tür bir aşkınlığa erişilemez. Çünkü felsefe aynı anda hem olanaklı tüm deneyin ötesine geçmeye, hem de deneysel bakışı korumaya çalıştığında gidebileceği hiçbir yer kalmaz. Dolayısıyla felsefenin gerçek görevi, metafizik kurgunun olanaksızlığını gösterecek biçimde, insan düşüncesini dizgesel olarak eleştirmektir.²¹

Kant'ın kendisi için tayin ettiği görev, düşüncenin sınırlarının çizilmesi iken, Wittgenstein'in kendisi için belirlediği buna paralel görev, dilin sınırlarının çizilmesiydi. Wittgenstein'in yapmayı amaçladığı bu işin mantığının temellerinin incelenmesiyle bir ilgisi yokmuş gibi görünebilir. Ancak o, bu iki girişim arasında yakın bir ilişki görmüştür. Çünkü mantığın zorunlu olarak doğru olan ve dolayısıyla deney öncesinde söylenebilen, ya da klasik terimiyle *a priori* olan her şeyi kapsadığına inanmıştı. Örneğin, "ayın dünyadan küçük olduğu" olumsal bir olgudur ve belirlenmesi için deney gerekmiştir. Ancak ayın dünyadan ya büyük ya da küçük olduğu deneyden önce öne sürülebilen *a priori*, ya da zorunlu bir doğruluktur. Bu durumda doğal olarak düşüncenin sınırları gibi, dilin sınırlarının da zorunlu sınırlar olmaları beklenecekti. Dolayısıyla Wittgenstein'in geniş mantık anlayışı açısından bu sınırları döşeyen de mantık olmalıydı. İşte bu yolla onun mantığın temelleri üzerine yaptığı inceleme, dilin sınırlarının araştırılmasını da kapsamıştır.

Wittgenstein bütün dilsel zorunlulukların mantıksal zorunluluk olduğunu ve mantığın zorunlu doğruluklarının boş eşsözler (totoloji) olduklarını savunur. Wittgenstein'in bu savında, Russell'in mantıkta gerçekleştirdiği büyük gelişimin dibinde sonuçlandırmadan bıraktığı sorunun çözümü yatmaktadır.

Kant'a göre filozofun görevi, olgusal bilgi dizgesinin çatısını oluşturan içerik taşıyan zorunlu doğrulukların, gerçekte bu dizgenin dışında geçersiz olup ancak içinde geçerli olduklarını belirlemektir.

²¹ David Pears, *Wittgenstein*, Afa Yay., İstanbul, 1998, s.14.

Wittgenstein'in önceki dönem görüşüne göre ise, filozoflar çeşitli önerme biçimlerinin anlamlarını, onları açıklığa kavuşturmak amacıyla çözümlenmelidirler. Felsefi çözümlenme, bir sözcüğün belirli bir anlamı varsa, onu içinde bulunduran önerme doğru olduğunda, nelerin zorunlu olacağını kesin olarak verebilir. Burada zorunluluk eşsözel (totolojik) ya da en azından tanımsal olacak ve çözümlenme de, bir olgusal içeriği olmayan ve bu anlamda boş olan bir önerme biçimini alacaktır. Örneğin, "özdeksel nesne" deyimini "Eğer herhangi bir şey özdeksel nesne ise şu gerekler zorunlu olarak karşılanacaktır", biçimini alacak ve bu boş bir eşsöz (totoloji) olacaktır²².

Wittgenstein'e göre, "dilin sınırlarının buldukları yerde bulunmaları zorunluluğu" mutlak anlamda bir zorunluluktur. Dolayısıyla o, bu mutlak zorunluluğu dilin olumsal bir özelliğinden değil, özsel doğasından çıkarsamayı denemiştir. O, akılyürütme yoluyla, varolan her dilde, dilin özsel doğasının ayrımsanabileceğini öne sürer. Bununla birlikte bu özsel doğa gereği varolan her dilin bir başlangıç önermeleri diline çözümlenebileceğini ve bu başlangıç önermelerinin, filozofa mantıksal bir formül kullanarak mümkün her dilin sınırlarını hesaplama imkanını veren bir çıkış noktası görevi yapabileceğini savunur. Aslında, Wittgenstein, varolan herhangi bir dilin yapısı içinde çalışarak mümkün bütün dillerin sınırlarını kavramaya çalışmaktadır²³. Çünkü felsefe güçlüklerine yol açan şey, dilin mantığını yanlış anlamaktır. Bunun göstergeleri ise, dilin işleyiş biçimlerini yanlış anlamak ve dilin sınırlarını zorlamaktır. Bu olumsuzlukların alt edilebilmesi için yapılması gereken, düşünceye daha doğrusu düşüncelerin anlatımına yani dile bir sınır koymaktır. Sınır ancak dilde konulabilir, çünkü düşünceye bir sınır çekmek için, bu sınırın her iki yanını da düşünmemiz gerekir. Yani düşünemeyeni düşünmemiz gerekir. "Bu yüzden yalnızca dilde bir sınır çizilebilir ve bu sınırın ötesinde bulunan şeyler düpedüz anlamsız olacaktır"²⁴. *Tractatus*'ta Wittgenstein dilde bir anlam sınırı çizmek ve söylenebilir olanla, söylenemez olanı bir-

²² Pears, *a.g.e.*, s. 49.

²³ Pears, *a.g.e.*, s. 50.

²⁴ Wittgenstein, *Tractatus Logico Philosophicus*, London, Routledge and Kegan Paul, Ltd. 1922, Prefare, s. 3.

birinden ayırt etmenin gereğini belirtir. Öyle ki, dilde her dilin kendisinin çizdiği sınırın ötesinde kalanların anlamsız (boş anlamlı) olduğu gösterilsin. Bu doğrultuda dilin işlevi ve dilin yapısı soruşturulmalıdır. Dildeki biçimlerin yalnızca bilgi yönünden (gerçeklikle karşılaştırma) bir anlamı vardır. Onun dile getirdiği bu sınırlayıcı belirlemede dil-dünya ilişkisi herhangi bir değerlendirmede öncelikle göz önüne alınması gereken bir husustur.

Bu doğrultuda temel varsayımlar şunlardır: a) Dilin işlevi dünyayı tasvir (resim) etmektir. Tasvir, dilsel resimlerin dünyayı yansıtması ve dünyayı temsil etmesidir. b) Dilin sınırları, dilin yapısını verir. Çünkü söylenebilir olanın yapısını anlamak, dilin sınırlarını çizmekle mümkün olur. Sınırlar ve yapı aynı ortak kökene sahiptir. Dille neyin yapılabileceğini ve neyin yapılamayacağını dilin yapısı dikte eder. Dilin yapısı ise mantık tarafından açığa çıkarılabilir. Burada *Tractatus*'un kuramsal yapısını kuran üç temel ayrışmaktadır. Bunlar: Dil, mantık, dünya'dır²⁵.

Dilin Dünyaya Değmesi: Resim, Mantıksal Form ve Öge Önergeler

Wittgenstein'in tezinin temellerinden olan "dil dünyayı, dilsel resimler (picture) aracılığıyla tasvir eder" savının açılımına bakalım. Bu sav şu şekilde de ifade edilebilir: Dil, dünyayı doğru ya da yanlış biçimde tasvir eder ya da temsil (represent) eder. Dilin işlevi tasviri bir işlevdir. Dil dünyayı tasvir eder. Bir şey söylemek, bir şeyi tasvir etmektir. Bu yüzden dil, dünyanın ne olduğunu değil, nasıl olduğunu dile getirebilir. Tasvir etmek, gerçekliği dilde temsil etmektir. Burada şu soru sorulabilir: Dilin dünyayı tasvir etme, yansıtma işlevi nasıl gerçekleşmektedir?²⁶ Dilin dünya ile ilişkisi nasıl mümkün olmaktadır? Wittgenstein bu soru doğrultusunda, *a priori* bir gereklilikten kalkan mantıksal bir çözümleme ortaya koyar. Dilin dünya ile ilişkisinin mümkün olabilmesi için, dilin birtakım özelliklere sahip olması gerekir. Bu özellikler dilin işleyişinin *a priori* ko-

²⁵ Bkn, Wittgenstein, *Notebook, 1914-16*, Basil Blackwell, Oxford 1961, s. 79.

²⁶ T. Altuğ, *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi ve Yol Açtığı Bilgi Kuramsal Sorunlar*, Ege Üniv. Fen-Ed. Fak. Yay., no:50, 1989, s. 54.

şullarıdır. Dil ve dünya mümkün gerçekliklerdir. Burada problem olan şey, dünyaya ilişkin anlatımlar ortaya koymanın nasıl mümkün olduğudur.

Bu konudaki ilk muhakeme (çıkarım) şu tanımı başlangıç alır: “Önermelerin bütünlüğü dildir”²⁷. Yani dilin dünyayla olan ilişkisini araştırmak, önermelerin dünyayı nasıl resimlediklerini (betimlediklerini) araştırmaktır. Önermeler gerçekliği yansıtan dilsel birimlerdir. “Önerme gerçekliğin bir tasviridir. Önerme düşündüğümüz biçimdeki gerçekliğin bir modelidir”²⁸.

Önermelerin bütünlüğü içinde dilin dünyayla ilişkisi nasıl temellendirilecektir? Zorunlu sonuç: Dünyadan sözetmek için dili kullandığımızı göre, dili kuran önermelerden bazılarının dünyayla doğrudan ilişkili olması, dünyaya değmesi (contract) gerekir. Öyle ki, bu önermelerin doğruluğu ya da yanlışlığı, dünya aracılığıyla belirlenmelidir. Nitekim gündelik dilde anlamca belirsiz görünen bir önermenin anlamını sorguladığımızda, bu önermenin içinde geçen terimlerin açıklanmasını isteriz. Bu amaçla ortaya konulan açıklamaları oluşturan tasvir ve tanımlamalar da yeni açıklamalar gerektirir ve çözümleme süreci uzar gider. Fakat dünyaya ilişkin anlatımlar ortaya koyabildiğimiz doğruysa, bu sürecin bir yerde son bulması ve çözümlemenin en son ürünlerinin de dünya ile doğrudan ilişki içinde olmaları gerekir²⁹. Wittgenstein bu tür daha fazla ayrıştırılamaz önermelere öge önermeler³⁰ demektedir. Öge önerme, dilde sınır çizmenin ilk basamağıdır. Olgusal (tasviri) önermelerden, öge önermelere ulaşan bu çizgi, dilde sınır çizme görevinin ilk basamağıdır. Bu çizgi, çözümlemede yalın (simple) bileşenlere ulaşmanın *a priori* gerekliliğini öngörür ve bu gereklilikten hareket eder. Bu bakımdan öge önerme, kuramsal, felsefi bir kavramdır. Wittgenstein öge önermelerin varlığını *a priori* olarak çıkarır. “Salt mantıksal temellere dayanarak öge öner-

²⁷ Wittgenstein, *Tractatus*, (4.001.).

²⁸ Wittgenstein, *Tractatus*, (4.01)

²⁹ Altuğ, *a.g.e.*, s. 54.

³⁰ Bu terim, atomik önerme, kontenjan önerme, temel önerme biçiminde Wittgenstein’in çağdaşları tarafından aynı işlev gözetilerek kullanılmaktadır.

melerin olması gerektiğini biliyorsak, bu durumda çözümlenmemiş biçimleri içinde önermeleri anlayan herkesin bunu bilmesi gerekir"³¹.

Öge önerme kendisinden daha yakın önermelere ayrıştırılmayan önermedir. Öge önermeler mantıkça birbirinden bağımsız olan olgusal önermeler öbeğidir. Bu önermeler birbirinden çıkartılamazlar. Bir önermenin öge önerme olduğunun göstergesi, onunla çelişen hiçbir öge önermenin bulunmamasıdır. Öge önermelerin dayandığı sınır, dünyadır. Bu bakımdan öge önermeler olgusal söylemin merkezinde yer alırlar ve söylemin içsel sınırını oluştururlar. Bu içsel sınırın belirlenmesi, dildeki dışsal sınırın, yani söylenebilir olanla söylenemez olanı ayırt eden sınırın belirlenmesinde çıkış noktasıdır.

Öge önerme bir şey-durumunun (state of affairs) tasvirinin yansımasıdır. Şey durumu, bir olgunun (fact) daha fazla çözümlenemeyen en son bileşenidir, bir çekirdek olgudur (atomic fact). Öge önerme şey-durumunu nasıl tasvir etmektedir? Ya da gerçek ile resim (tasvir) arasındaki anlamı olanaklı kılan biçimsel ilişki nedir?

Bir öge önerme *adlardan* (names) oluşur. Ad, önermede ayrıştırılamaz olan en son ögedir. Bu bakımdan ad, parçaları ya da bileşenleri bulunmayan bütünüyle yalın bir şeyi göstermelidir. Adın gösterdiği şey bir nesnedir. "Bir ad bir nesne anlamına gelir. Nesne adın anlamıdır. Nesnelere yalındırlar; onlar değişmeyen ve kalıcı olan şeylerdir. Nesnelere olmasaydı dünyanın değişmeyen bir biçime sahip olması olanaksız olurdu". Wittgenstein'e göre, nesnelere dünyanın tözünü (substance) oluştururlar ve eğer dünyanın hiçbir tözü olmasaydı, bu durumda bir önermenin anlamı olup olmadığı, başka bir önermenin doğru olup olmadığına bağlı olurdu. Bu durumda ise dünyaya ilişkin doğru ya da yanlış herhangi bir tasarım ortaya konamazdı. Çünkü nesnelere varılmazsa, öyle önermeler hiçbir göstergesi bulunmayan adlardan oluşurlar ve bu yüzden de anlamsız olurlardı; bütün önermelerin anlamı, son çözümlemede, *öge önermelere* bağlı olduğu için, nesneye işaret etmeyen *öge önermenin*, bilgi (anlam) içeriği olmazdı.

³¹ Wittgenstein, *Tractatus*, (5.5562).

Nesnelerin düzenlenme biçimi şey-durumunu oluşturur. Şey durumu içerisinde nesnelerin birbirleriyle belirli bir biçimde ilişkiye girmeleri, şey-durumunun yapısını oluşturur. Aynı şekilde, bir öge önermenin elemanları olan adların kendi aralarındaki ilişki (eklemlenme) düzeni de önermenin yapısıdır. Bu yapıyı mümkün kılan şeye Wittgenstein, mantıksal biçim (logical form) demektedir³².

Mantıksal biçim, önermenin ögelerince temsil edilen nesnelerin, önermedeki temsil edici ögeleri (adlar) birbiriyle nasıl bağıntılıysa, aynı o şekilde bağıntılı olmasının imkanındır. Mantıksal biçim, dilin dünyaya bağlanmasını sağlayan ve anlamı mümkün kılan ögedir. Önermelerin (tasvirlerin) gerçekliğe ilişmesi, gerçekliğe dokunması mantıksal biçim aracılığıyla olur. Önermenin anlamı, onun mantıksal biçimindedir. Anlam, önermenin dünyadan yansıttığı şeyin biçimidir, gerçekliğin önerme içinde dile getiriliş biçimidir. Bu nedenle, bir önermenin anlaşılması için, onun yansıttığı durumu biliriz. Önerme tıpkı resim gibi, anlamını gösterir. “Bir önermeyi anlamak demek, eğer o doğru ise, gösterdiği dünya durumunun ne olduğunu bilmek demektir. Bu yüzden bir kimse, önermenin doğru olup olmadığını bilmeksizin onu anlayabilir”³³. Bunu sağlayan mantıksal biçimdir. *Tractatus*'ta: “Önerme bütün gerçekliği ortaya koyabilir. Ama gerçekliği ortaya koyabilmek için onunla ortaklaşa sahip olması gereken şeyi ortaya koyamaz- mantıksal formu. Mantıksal formu ortaya koyabilmek için kendimizi önermeyle birlikte mantığın dışına çıkarabilmemiz gerekirdi, yani dünyanın dışına”³⁴. Bu durumda “önerme mantıksal formu ortaya koyamaz; o ancak onda yansır. Dilde kendini dile getireni biz onunla dile getiremeyiz. Önerme, gerçekliğin mantıksal biçimini gösterir ve onu serimler”³⁵

O halde, mantıksal biçimi aracılığıyla, her öge önerme, gerçek dünyadaki mümkün bir şey-durumunu tasvir eder. Ad, nesnenin; öge önerme ise, şey-durumunun dilsel karışıklıkları olduğuna göre, öge

³² Bkz., Altuğ, *a.g.e.*, s. 56.

³³ Wittgenstein, *Tractatus*, (4.024).

³⁴ Wittgenstein, *Tractatus*, 4.12.

³⁵ Wittgenstein, *Tractatus*, 4.121.

önermenin şey-durumunu yansıtması için, önermedeki adlar ile şey-durumundaki nesnelere arasında bir tekabüliyet/karşılık bulunmalıdır. Ayrıca önerme içindeki adları ilişkiye sokan yapı ile şey-durumu içindeki nesnelere ilişkiye sokan yapı arasında bu ilişkiye sokma biçimi bakımından da bir tekabüliyet bulunması gerekir. Sonuçta, önermeyi oluşturan ve nesnelere temsil eden adların düzenlenme biçimi, önermenin yansıttığı şey-durumundaki nesnelere düzenlenme biçimi ile aynı ise, önerme doğru; önermedeki adların düzenlenme biçimiyle, şey-durumundaki nesnelere düzenlenme biçimi farklı ise, önerme yanlıştır. Önermedeki adların düzenlenme biçimi, şey-durumundaki nesnelere düzenlenmesinin olanaksız olacağı bir biçimde ise, önerme anlamsızdır³⁶.

Dildeki anlam sınırı, öge önermelerin tümlüğü tarafından belirlenir. "Empirik gerçeklik, nesnelere tümlüğü tarafından sınırlandırılır. Bu sınır, aynı zamanda, öge önermelerin tümlüğünde kendini gösterir"³⁷. Anlamın sınırları olgusal söylemin sınıridir. "Doğru önermelerin tümü, tüm doğa bilimidir (veya doğa biliminin tümüdür)"³⁸. Olgusal söylem bütünüyle tasviridir (resimsel), bu yüzden *a priori* doğru olan hiçbir anlamlı önerme yoktur³⁹.

Şimdi konumuz açısından önem taşıyan soruya geldik, olgusal söylem dışında kalan dilsel anlatımların durumu nedir? Wittgenstein, olgusal söylem dışında kalan bütün anlatımların dil içinde dilin sınırını aşma girişimleri olarak değerlendirir ve bu anlatımları, dünyaya ilişkin herhangi bir şey söylememeleri bakımından anlamsız sayar. Bu tür anlatımlar, dünyanın mantıksal tasvirleri değildirler; onların anlamı, doğruluk değeri çözümlenmesiyle açık kılınamaz. Olgusal söylem dışı bütün önermeler, söylenemez olanı söyleme girişimleridir. Söylenemez olan, dile getirilemez olan (inexpressible) bu önermelerde kendisini gösterir: "Gösterilebilen şey, dile getirilemez"⁴⁰. Yalnızca dilin sınırları içinde anlamlı şeyler söylenebilir, bu sınırın ötesi, aşkın bir alandır. Önermelerce

³⁶ Altuğ, *a.g.e.*, s. 52.

³⁷ Wittgenstein, *Tractatus*, (5.5561)

³⁸ Wittgenstein, *Tractatus*, (4.11).

³⁹ Altuğ, *a.g.e.*, s. 59.

⁴⁰ Wittgenstein, *Tractatus*, 4.1212.

anlatılamayan fakat yalnızca gösterilebilen şeylerin alanıdır. Aynı şekilde, dilin sınırı üzerine de konuşulamaz. Dilin sınırı, dilin dünya ile olan ilişkisi, dilin içinde anlamlı olarak tasvir edilemez. Bu ilişki, dilde kendisini gösteren bir şeydir; dil bunu anlatmak için kullanılamaz. Bu bakımdan, hem dilin sınırı (dil-dünya ilişkisi) üzerine hem de bu sınırın öte yanında bulunanlar üzerine bir şey söyleme girişimleri yok anlamlı/ saçma (unsinnig) önermeler üretmekle sonuçlanır.

Olgusal söylem dışı önermelerin özel bir öbeğini mantığın önermeleri oluşturur. Bunlar, Wittgenstein'in anlamsız olarak nitelediği olgusal içerikten yoksun oldukları için, anlamca boş sayılan önermelerdir. Bu yüzden, "mantığın önermeleri totolojilerdir ve mantığın önermeleri hiçbir şey söylemezler (onlar analitik önermelerdir). Ya da mantığın önermeleri *a priori* doğru olan önermelerdir. Bir önermenin doğruluğunun kriteri: gerçeklikle karşılaştırılmaksızın yalnızca önermenin kendisinden kalkılarak anlaşılabiliriyorsa, o önerme *a priori* doğrudur. Bu durumda *a priori* doğru olan bir önerme anlamlı bir önerme olmayacaktır"⁴¹.

Mantığın önermeleri totoloji ve çelişmelerden oluşur. Totoloji ve çelişme doğruluk ve fonksiyonu kuramında doğruluk koşullarına ilişkin iki uç durumdur. "Bu durumlardan birinde önerme, öge önermelerin bütün doğruluk olanakları için doğrudur. Bu durumda doğruluk şartlarının totolojik olduğunu söyleriz. İkinci durumda, önerme, bütün doğruluk olanakları için yanlıştır; yani doğruluk şartları çelişiktir. Birinci durumda önermeyi totoloji, ikinci durumda çelişme deriz"⁴².

Totolojilerin hiçbir doğruluk şartı yoktur, onlar şartsız olarak doğrudurlar. Totoloji her olabilir -şey durumu için doğrudur. Çelişmelerin ise doğru olabileceği hiçbir şart yoktur. Totoloji ve çelişme, gerçekliğin tasviri değildirler; hiçbir olabilir şey-durumu onlarda yansımaz. Çünkü totoloji olabilir her durumu içine alır. Öge önermeler, doğruluk ve yanlılığına ilişkin bütün düzenlemelerle bağdaşır. Çelişme ise tersine bu düzenlemelerin hiç biriyle bağdaşmaz. Bu bakımdan önermeler söyledikleri

⁴¹ Altuğ, *a.g.e.*, s. 59.

⁴² Wittgenstein, *Tractatus*, (4.46).

şeyi gösterirler, totoloji ve çelişmeler ise hiçbir şey söylemediklerini gösterirler⁴³.

Hiçbir şey söylememekle birlikte, mantığın önermeleri, saçma diye nitelenen önermelerden ayrı tutulmalıdır. Çünkü “gerçekliğin mantıksal biçimi” bu önermelerde kendisini gösterir. Onlar, dilin ve dünyanın biçimsel-mantıksal özelliklerini ya da dilin ve dünyanın sınırını gösterirler. Bu vargı Wittgenstein’in özgün *a priori* anlayışının bir anlatımıdır. Bu anlayış şu öncülden yola çıkar: *A priori*, bilgi temeline değil, dil temeline dayanır. *A priori* bir anlatım bir ileri sürüm değil, fakat daha çok özel çesitten bir kuralın, dil kullanımına ilişkin bir biçimin dışavurumudur. Dil kullanımına ilişkin kurallar totolojilerde cisimleşirler. Bu bağlamda Wittgenstein, her totolojinin bir çıkarım biçimine karşı geldiğini, onu gösterdiğini ileri sürmektedir. Mantıkta her önerme bir kanıtın biçimidir. Mantığın her önermesi göstergeler içinde sergilenen bir modus ponens⁴⁴. Totoloji, herhangi bir bilgi vermemekte, dilsel bir özelliği göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, totolojilerin salt simgeciliğe ilişkin anlatımlar olduğu görülür. Onların *a priori* olmalarının nedeni de budur. 0 (sıfır) nasıl aritmetiğin simgeciliğine aitse, mantığın önermelerinin ayırıcı özelliği, onların doğruluğunun salt simgeden kalkılarak bilinebilmesidir.

Wittgenstein’in dil ile dünyanın yapısına ilişkin söyledikleri oldukça soyuttur. O ne dünyanın ne olduğuna ilişkin konuşurken olgu, olgu durumları ve ne nesne örnekleri verir. Ne de dilin yapısını betimlerken cümle, temel cümle ve isim örnekleri verir. Bu müphem durum Wittgenstein’in düşünce sistematığının serimlenmesinde hiçbir biçimde değişmez. Cümlelerin ya da olguların ne olduklarına ilişkin tanımlanmamış ve belki de sezgisel bir kavrayışa dayanır ki, böylece daha sora, dilin açıkça sergilediği gibi, dünya ile olan bağının kurulabilmesi için nasıl bir yapıya sahip olması gerektiğini daha uygun tarzlarda belirleyebilsin. Bu durumda Wittgenstein için dilin dünya ile bağıntısı kendi ya-

⁴³ Wittgenstein, *Tractatus*, (4.461).

⁴⁴ Wittgenstein, *Tractatus*. 6.1264.

şantılarımızda, eylemlerimizde bizim psikolojik halimiz içinde vuku bulur. Böylece o, felsefenin görevini dil ile dünya arasında bağ kurmayı sağlayacak mantıksal koşulları belirlemeye yönelik tümüyle kavramsal bir çalışma olarak belirler.⁴⁵

Metafiziksel Önermelerin Statüsü

Şimdi olgusal söylem dışında kalan anlatımların diğer bölümünü oluşturan felsefe önermelerinin konumunu gözden geçirelim. Felsefe önermeleri, etik-estetik- metafizik önermeler, ne olgusal ne de mantıksaldır. Felsefe önermeleri söylenemez olanı söyleme girişimleridir. Wittgenstein'e göre dilin ve dünyanın sınırı ötesindeki bir şey hakkında konuşmak, saçma (yok-anlamlı) oldukları gösterilebilir. Bu bakımdan felsefe eserlerindeki önermelerin ve soruların pek çoğu yanlış değil fakat saçmadır/ boş sözdür, anlamlandırılmaz. Bu tür sorulara herhangi bir anlamlı karşılık verilemez. Fakat yalnızca onların saçma/yok-anlamlı oldukları gösterilebilir. Bu önerme ve soruların çoğu, dilimizin mantığını anlayamamış olmamız yüzünden ortaya çıkar. Yalnızca dilin sınırları içinde anlamlı şeyler söylenebilir. Bu da gerçekliğin nasıl olduğunu resmetmekle (tasvirle) resimsel/tasviri bir söylemle özdeştir. O halde, bütün söylenebilir olan olgulara ilişkindir; yani bir takım şey-durumlarının var olduğunu ve başka bir takım şey-durumlarının var olmadığını söylemekten ibarettir. Bunun ötesinde ne olduğuna dair anlamlı bir şey söylemeyeceği gibi, dil ile gerçeklik arasındaki ilişki üzerine de anlamlı bir şey söylenemez. Dünyayı bir bütün olarak ele alıp onun üzerine konuşmaya çalışan felsefe, söylenemez olanın peşindedir. "Mistik olan dünyanın nasıl olduğu değil, dünyanın var olduğudur.- Dünyanın bir alt-tür olarak görülmesi, onun bir bütün, sınırlı bir bütün olarak görülmesi demektir. Dünyanın sınırlı bir bütün olarak duyulması, mistik bir duygudur. Mistik olan dile getirilemez fakat gösterilebilir"⁴⁶.

⁴⁵ Bkz. A.C. Grayling, *Wittgenstein*, Çev., Muhsin Yılmaz, Altın Kitaplar, İstanbul, 2008, s. 55.

⁴⁶ Wittgenstein, *Tractatus*, 6.44; 6.45.

Aynı zamanda felsefe, dünyanın mantıksal biçimini, tasvire girişir, oysa bu, dilin mantığı açısından gerçekleştirilmesi imkânsız bir görevdir. Çünkü anlamlı dil, tasviri dildir; gerçekliği yansıtan dildir⁴⁷.

Felsefenin söyleme girişiminde bulunduğu şey, söylenemez olan, yalnızca gösterilebilir olan şeydir. Felsefe önermelerin ayırt edici özelliği bu önermelerin bilgi verici bir yapı içinde ortaya konulamaz, kurgulanmaz olmalarıdır. Felsefi doğrular dile getirilemez, fakat yalnızca gösterilebilir.

Bu yönde *Tractatus*'daki düşünce, felsefi önermelerin dile getirilemeyen ama gösterilebilen aşkın bir alana ilişkin olduğu şeklindedir. "gerçekten de dile getirilemeyecek olan şeyler vardır. Bunlar kendilerini gösterirler mistik olan budur"⁴⁸.

Felsefe yapmak dile getirilemez olanı göstermeye çalışmaktır. Dile getirilemez olanı boş ve değersiz olanla özdeşleştirmek gerekir. Dile getirilemez olan, insan yaşamında önemli olan her şeydir. Nitekim Wittgenstein kendi tezine açıklık getirirken, şunları söylemektedir: "En önemli şey, önermelerle yani dille anlatılabilene ve dille anlatılamayan ama yalnızca gösterilebilene ilişkin kuramdır: Ben bunu felsefenin başlıca sorunu sayıyorum"⁴⁹.

Felsefi önermelerin bilgi karakterini reddeden bu görüşün yeni bir felsefe anlayışı getireceği kuşkusuzdur. Nitekim Wittgenstein'a göre felsefe doğru olarak anlaşılırsa, bir kuramlar kümesi değil, bir etkinliktir. Önermelerin açık kılınması, aydınlatılması etkinliğidir: "Felsefenin amacı düşüncelerin mantıkça açıklanmasıdır. Felsefe bir öğreti değil, bir etkinliktir. Bu felsefi çalışma, bütünüyle anlam aydınlatmalarından oluşur. Felsefenin sonucu bir dolu felsefi önerme ortaya koymak değil, önermeleri açık kılmaktır; felsefe düşünceleri açık kılmalı ve kesin bir biçimde sınırlamalıdır. Yoksa bu düşünceler donuk ve bulanık kalırlar"⁵⁰. Bu du-

⁴⁷ Altuğ, *a.g.e.*, s.66.

⁴⁸ Wittgenstein, *Tractatus*, 6.522.

⁴⁹ G.E.M. Anscombe "Letters to Russel 2", *An Introduction to Wittgenstein's Tractatus*, Hutchinson Univ. Lib. London 1971, s.161.; Altuğ, *a.g.e.*, s. 66.

⁵⁰ Wittgenstein, *Tractatus*, 4.112.

rumda, felsefenin açık kıldığı önermeler, felsefenin kendi önermeleri olmaktan çok, dünyaya ilişkin felsefi olmayan önermeler olacaktır.

Sonuç

Felsefi ve mantıksal önermelerin formunun dilin gerçekle temasının dışında formsal, soyut bir yapıda olması, öge önermelerin şey-durumuna işaret eden maddi göstergesinin dışında mistik bir yapıya işaret eder. Bu durumda, dilin dünyayı temsil etme yapısı, mistik formdan dolayı gerçeklik durumunun dışında kalır. Yani, dilin dünyayı temsil etme yapısı, mistik ve aşkın olan şeyler dilin ifade gücünün dışındadır. Diğer bir deyişle, dilin ifade yetisinde ortaya koyduğu performansta işaret ettiği nesnel alanın maddi içeriğine temas, gerçeklikle dilin bağıntı noktasını oluştururken, bu edimde dilin ifadesini biçimlendiren yapı, mantıksal formu oluşturmakta ve bu dahi gerçeklik dışı kalmaktadır.

Wittgenstein burada, dil-gerçeklik bağlamında aşırı realizmin baskısıyla, zihin- dil- dünya arasında maddi bakımdan bir tekabüliyet aramakta ve gerçekliğin kriteri olarak bunu öne sürmektedir. Bu ise, aynı konuya yönelen ve konunun bağlamına giren zihin-dil-nesne gibi üç farklı perspektifin yapı ve maddi bakımdan eşdeğerliliğini ya da özdeşliğini istemektir ki bu mümkün değildir. Dil-zihin ve nesnenin yapısı ve kendini ifşa etmesinin teknik imkânı bunu mümkün kılmaz. Aslında bu mesele Aristoteles düşüncesinde zihin-dil-nesne bağlamında olağan biçimde analiz edilmiştir. Örneğin buna göre, zihin, dış dünyada ateşi görür. Ateşin yakıcılığını, harını, alevinin parlaklığını vb hususları duyular hisseder. Zihin ateş olgusuna “ateş” adını verirken duyuların hissettiği anlam evrenini “ateş” kavramında onun yüklemeleri olarak hamleder. Ateş kavramı, dilsel bir edim olarak sözel bir terimdir ama bu terim duyusal yönden ateşin bütün niteliklerini yüklenmiş bir dilsel edim konumuna girer. Bunun ötesinde Wittgenstein’in şey-durumu, öge önerme ya da salt nesnel gerçekliği ifade etmede hassasiyet gösterdiği gerçekliğin tabanı, aşırı bir hassasiyetten öte geçemez.

Dilin dünyayla birebir tekabüliyeti farklı yapılardan dolayı mümkün değildir. Dil kendi başına yetkin ve zengin bir ifade gücüne ve varlığın kategorilerini ifadeye güç yetirse de, varlık dile göre daha zengin nitelikler, bağlamlar ve hususiyetlere sahip bir ufku temsil eder. Bu yüzden, Varlık'ı baraja benzetirsek, dil'i barajın tahliye borusuna benzetebiliriz. Dil nihayetinde barajın materyalini dışarı akıtmakta ise de Varlık konumundaki baraj, devasa bir kütleyi ve yapıyı temsil emektedir. Bu iki yapının aynı konuyla ilgili olmasına karşılık birbiriyle eşdeğerliliği söz konusu olamaz.

Bu durumda dilin ifade gücüyle ilgili ona ayrıca madde ve form olarak bir sınırlama getirme işlemi, işi daha da güçleştirmektedir. Sonuçta Wittgenstein, dili yaşadığı çağda felsefenin ana konusu kılmakla, dil-dünya ve gerçeklik bağlamında ayrıntılı bir analizi mümkün kılmıştır. Onun bu çalışmaları dilin gücünü gösterme ve tartmayı, dilin kapasitesini anlamayı ve fehmeyi gündeme taşımıştır. Diğer taraftan dil ile gerçekliğin tekabüliyeti girişiminin çözülemez sonuçlar ortaya koyması, yeni tartışma alanlarına kapı aralaması bakımından felsefi ilgiye farklı açılımlar getirmiştir. Bu açılımlar başka bir çalışmanın konusu olacaktır.